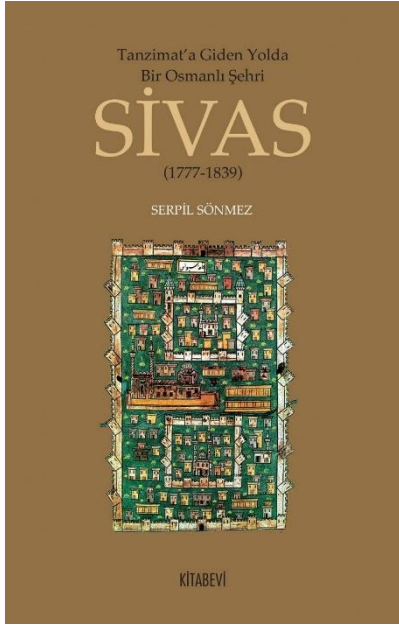

Serpil Sönmez (2017). *Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Şehri Sivas (1777-1839)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları. ISBN: 978-605-9506-23-6*

Gülhan YAMAN KAHVECİ*

Tarih boyunca Hitit, Asur, Pers medeniyetleri ile Roma ve Bizans İmparatorluklarına ev sahipliği yapmış olan Sivas şehrinin yazılı tarihi Hitit Uygarlığı dönemine kadar uzanmaktadır. Sivas, sırasıyla Danişmentli Beyliği, Anadolu Selçuklu Devleti, Eratna Beyliği ve Kadı Burhanettin Devleti dönemlerinde, 11. yüzyıl itibariyle (15. yüzyıl hariç) sahip olduğu idarî merkez olma statüsünü Osmanlı döneminde de koruyarak 20. yüzyıla kadar sürdürmüştür. Özellikle Anadolu Selçukluları döneminde hem payitaht şehirlerinden biri olması hem de bir ticaret merkezi olması nedeniyle en parlak dönemini yaşayan Sivas şehri, Osmanlı döneminde ise ticaret veya üretim hususunda önemli bir konuma sahip olmayıp ancak Osmanlı Devleti'nin idarî mekanizmasında bir üstünlüğe sahip durumdaydı. Tarihi ve

şehir kimliği bakımından oldukça önemli bir şehir olmakla birlikte üzerinde hak ettiği ölçüde inceleme, araştırma ve akademik çalışma yapılmamış olup özellikle de tarihi belgelerin niteliğinden kaynaklı zorluklar nedeniyle 17. ve 18. yüzyılları araştırılmaya muhtaç niteliktedir. Alandaki bu boşluğu gidermek amacıyla Sönmez'in 2015 yılında tamamladığı *Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839)* başlıklı doktora tez çalışmasını düzenleyerek ortaya koyduğu bu eserde 18. yüzyılın son çeyreğinden Tanzimat'a kadar olan dönemde Sivas şehrinin idarî, fizikî, toplumsal ve iktisadî yapısı, Sivas şer'iyye sicilleri ve II. Mahmut dönemine ait Sivas nüfus defterlerinden hareketle incelenmiştir.

Şehir araştırmaları dört temel üzerinden ele alınır. Bunlar; fizikî yapı, yönetim, toplumsal yapı ve ekonomidir. Bu kitapta da yazar, Osmanlı Anadolu şehirlerinden olan Sivas şehrini "idarî yapı, fizikî yapı, toplumsal yapı ve iktisadî yapı" olmak üzere dört temel üzerinden ele alarak incelemiştir.

* Tanıtım Yazısının Geliş ve Kabul Tarihleri: 17.07.2020 - 18.11.2020

* Arş.Gör.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara/Türkiye. gyaman@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5052-473X

Sivas şehrinin tarihî belgelerden hareketle ve fizikî yapı, yönetim, toplumsal yapı ve ekonomi gibi tüm yönleriyle sistematik bir biçimde ele alınarak incelendiği bu eser, şehir tarihi araştırmaları açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Sivas şehrinin fizikî yapısı, yönetimi ve iktisadî yapısının ana temalar ve çeşitli alt kategorilerden oluşan alt başlıklarla ayrıntılı bir biçimde ortaya konulduğu kitapta özellikle toplumsal yapı bölümü şehrin ana dokusunu oluşturan toplumun demografik, sosyo-kültürel, dinî/etnik yapı, idarî yapı vb. tüm yönleriyle bir kompozisyonunu ortaya koyarak kitabın diğer bölümleriyle de organik bir bağ oluşturmaktadır.

Yazar, Sivas Eyaleti'nde Tanzimat öncesinde özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında etkili olan asayiş ve güvenliği tehdit ederek toplumsal düzeni bozan eşkıyalık olaylarının ve Celalî isyanları ile Osmanlı Devleti'nin tarafı olduğu savaşların da halka maliyeti ve dolaylı etkilerinin, Sivas şehrinin nüfusundaki artış oranının oldukça düşük olmasına yol açtığına dikkat çekmektedir.

Kitapta yer alan bölümlere kısaca değinmek gerekirse “Tanzimat Öncesinde Osmanlı Taşra Şehrinde Yönetim: Sivas Örneği” başlığını taşıyan birinci bölüm içerisinde Osmanlı taşra teşkilatı ve Sivas Eyaleti'nin idarî yapısı, yöneticiler, yönetim işleri, yöneticilerin gelir ve giderleri ile taşra yönetiminin bazı sorunlarına yer verilmiştir.

Toplumsal ve iktisadî hayatı ilgilendiren değişimlerin başlangıcı olarak kabul edilen kadı ve valinin görevleri ve sorumlulukları ile yetki alanlarında yapılan değişikliklerin hem taşrayı hem de şehirleri idarî, toplumsal ve iktisadî olarak etkileyeceğine dikkat çekilmiştir.

“Fizikî Yapı” başlıklı ikinci bölüm kapsamında yazar, genel olarak ‘şehir’, ‘şehir kimliği’ ve ‘şehir imgesi’ gibi kavramların açıklamalarına yer vermiş ve bir şehir kimliğini tanımlayabilmek için coğrafyaya, zamana, kültür ve medeniyete bağlı fiziksel, idarî vb. birtakım ayırt edici unsurlar ile iktisadî ve demografik yapı gibi kıstaslara başvurulması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda bir Osmanlı Anadolu şehri olan Sivas'ın toplumsal yapısı ile önemli yapıları ve coğrafi unsurları tespit edilerek, Tanzimat öncesindeki imgesinin oluşmasına katkıda bulunan silüetleri, odak-merkezleri (iktisadî merkez: çarşı, idarî merkez: saray ve mahkeme binası, dinî merkez), çeperleri, iskânının ve fizikî yapısının bazı unsurları (sokaklar, yapı stoku) incelenerek şehir kimliği ortaya çıkarılmıştır.

“Toplumsal Yapı” başlığını taşıyan üçüncü bölümde öncelikle 1833 nüfus sayımına göre Sivas şehrinin nüfusu (nüfus büyüklüğü, yaş, dinî/etnik köken ve dil, hâne büyüklüğü ve yatay nüfus hareketleri) ile şehrin yöneticileri ve ileri gelenlerine (ehl-i örf, ilmiyye sınıfı, hânedân ve vücûh-ı belde) ilişkin bilgiler verilmiştir. Takip eden diğer alt başlıklarda ise bazı toplumsal gruplar ve alt gruplar (öğrenciler, köleler, azatlılar ve mühtedîler ile diğerleri: yetim, sakat,

hasta, amel-mânde, fakara ve dilenciler), dinî/etnik yapı ve toplumsal unsurlar arası ilişkiler hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Müslüman ve Gayrimüslim nüfuslarının ayrı ayrı kaydedildiği 1833 yılındaki nüfus sayımı sonucunda tutulmuş olan iki adet nüfus defterinde yer alan veriler doğrultusunda Tanzimat öncesinde Sivas şehrinin nüfus ve hane büyüklükleri hesaplanarak ortaya çıkarılmış ayrıca şehirde yer alan nüfus; yaş, dinî/etnik köken, dil ve meslek gibi sosyo-demografik özellikleri bakımından da detaylı bir biçimde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte şehrin çeşitli sebeplerle hem göç alması hem de göç vermesi nedeniyle Sivas şehrinde yatay nüfus hareketlerinin çift yönlü olarak gerçekleştiği belirtilerek şehirden gidenler için “gurbete giden veya gurbetçi”, şehre dışarıdan gelenler için ise “göçmen” kavramları kullanılmış ve şehrin dışarıdan aldığı göçün bir kısmını (%8) yine göç olarak dışarı verdiği hususuna dikkat çekilmiştir. Bu yer değiştirme hareketlerinin ise çoğunlukla (%85) Müslümanlar tarafından görev icabı, yeni iş olanakları arayışı veya eğitim gibi amaçlarla özellikle İstanbul ve Bozok'a doğru gerçekleştiğine vurgu yapılmıştır. Hem Sivas'a dışarıdan gelen göçmenlerin hem de Sivas'tan dışarıya giden gurbetçilerin yaşlarına, mesleklerine, çalıştıkları iş kollarına, gittikleri şehir/bölgelere ve dinî/etnik kökenlerine göre ayrı ayrı ele alınıp incelendikleri görülmektedir. Şehrin demografik ve toplumsal yapısındaki değişim sürecinde 'göç' olgusunun önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Şehrin 15-16. yüzyıllar boyunca yoğun bir Gayrimüslim göçüne maruz kalması, 19. yüzyılın başından itibaren ise sürecin tersine dönerek yoğun bir biçimde (1833 nüfus sayımına göre şehrin aldığı göç içinde Müslümanların oranı %90'dır) Müslüman göçü alması, bu durumun önemli bir göstergesidir. Dolayısıyla şehrin aldığı göçler neticesinde Sivas şehrinde Müslümanların ve Gregoryan Ermenilerin iki başat din ve etnik unsur olarak mevcudiyetlerinden ve iç içe yaşamalarından kaynaklanan ev kiralama, alacak/verecek, darp davaları veya iktisadî ilişkiler vb. mecburi faaliyetlerin farklı dine ve etnisiteye mensup bu tür gruplar arasında bir ilişki ve kültürel temas ortamı sağladığından söz edilmektedir. Ayrıca şehirdeki Müslüman-Gayrimüslim ortak yaşam tecrübesinin, şehirde genel anlamda mekânsal bir dinî/etnik ayrışma ile sosyal/sınıfsal bir ayrışmanın ve toplumsal dışlama eyleminin önüne geçtiği, bununla birlikte şehirdeki ekonomik ve kültürel hayatı da etkilediği belirtilmektedir. Sosyal ilişkilerin uyum ve çatışmayı içerdiğini belirten Georg Simmel (2003)'in ifade ettiği gibi toplumsal sistemdeki bir çatışma, o toplumsal sistem için bütünleştirici bir işlevi yerine getirmekte ve toplumsal yapıdaki değişimin temelini de bu çatışma oluşturmaktadır. Sivas'ta yaşayan Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasında da Simmel'in ifade ettiği gibi zaman zaman kültürel temasların ve uyumun yaşandığı, zaman zaman ise rekabet ortamının hâkim olduğu ve bu durumun toplumsal yapının temel dinamiğini oluşturduğu belirtilebilir.

Bu bölümde Sönmez, sosyal tarih araştırmalarının kendine özgü zorluklarından biri olarak dinamik bir yapıya sahip olan toplumun statik bir yapı gibi ele alınmasının yarattığı sorunlardan söz etmekte; bununla birlikte bir Osmanlı taşra şehri olan Sivas gibi tarihte yerini almış toplumlara ve toplumsal yapılarını incelerken, bu toplumlara belli bir zaman dilimindeki statik bir kesit üzerinden ele alıp değerlendirmenin kaçınılmaz olduğuna vurgu yapmaktadır. Sosyal tarih araştırmalarının kendine özgü zorluklarından bir diğerinin de tarihte yerini almış bir toplumun araştırılmasında inceleme araç ve vasıtalarının kısıtlılığı olduğunu ifade ederek; derinlemesine görüşme, anket gibi nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden birçoğunu kullanmanın mümkün olmadığına dikkat çekmektedir.

“İktisadî Yapı” adlı dördüncü bölümde işgücü, esnaf ve zanaatkârlar, şehirde üretim ve işenin temini, şehir halkının ekonomik durumu ile merkez ve taşranın iktisadî ilişkisine yer verilmiştir. Tanzimat öncesinde Sivas şehrinin aldığı göç ve verdiği göç oranlarının tezat bir durum teşkil ettiğine değinilmiş; bir yandan erkek nüfusun önemli bir bölümünün göçmen olmasının şehrin dışarıdan gelenlere iş imkânı sunduğunun göstergesi olduğu, diğer yandan yetişkin erkek nüfusun önemli bir bölümünün gurbete gitmesinin ise şehrin iktisadî faaliyetleri ile iş imkânlarının yeterli düzeyde olmadığına işaret ettiği üzerinde durulmuştur.

Şehrin iktisadî yapısının değerlendirildiği bu bölümde Sivas’ın şehrsel üretim ve iktisadî bakımdan Ankara ve Tokat ile kıyaslandığında daha geride kaldığı, şehirdeki üretimin ancak şehir halkının ve yakın çevresinin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olduğu, şehrin sanayi üretiminde ve ticaretle ön plana çıkan herhangi bir ürününün veya etkinliğinin bulunmadığı belirtilmiş, bu durumun temel nedenlerinden birinin ise şehrin 17. yüzyıl ortalarında büyük bir transit ticaret merkezi konumundaki Tokat ile coğrafi yakınlığı olduğuna dikkat çekilmiştir. Bir sanayi ve ticaret merkezi olarak Tokat’ın bölgedeki yükselişi, Sivas’ın bu alanlarda geri kalmasına yol açmıştır. Diğer yandan ise Sivas’ın eyalet merkezi olması ve idarî açıdan önem taşımasının, şehrin demografik açıdan gelişmesine belli bir düzeyde katkı sağladığı ifade edilmiştir.

Kitapta yer alan bölümlere kısaca değinildikten sonra genel bir değerlendirme yapılacak olursa Sönmez’in *Tanzimat’a Giden Yolda Bir Osmanlı Şehri Sivas (1777-1839)* adlı eseri, şer’iyye sicilleri ve nüfus defterleri gibi tarihî belge niteliğindeki birincil kaynaklara dayanan, 1777-1839 tarihleri arasındaki dönemde Sivas şehrini ve geçirdiği tarihsel, toplumsal dönüşüm süreçlerini yönetim, fizikî yapı, toplumsal ve iktisadî yapı temelinde disiplinlerarası özgün bir yaklaşımla ve üslûpla inceleyen bir toplumsal tarih çalışmasıdır. Bu yönüyle eser, Sivas şehrindeki toplumsal yapıyı ve iktisadî hayatın bazı yönlerini şer’iyye sicillerinden hareketle, şehirdeki nüfus ve hâne büyüklüğü, nüfusun yaş, meslek gibi sosyo-demografik özellikleri ile şehirdeki yatay nüfus hareketlerini ise nüfus defterlerinden elde edilen verilerden yola çıkarak çok disiplinli bir yaklaşımla ve akıcı, anlaşılır bir anlatımla ortaya koymaktadır.

Çalışmanın, Avrupa'daki "premodern city (modern öncesi şehir)" kavramına uyan ve uymayan bazı yönleri bulunmaktadır. Avrupa'da sanayileşmeden dolayı kırdan kente doğru nüfus hareketleri yaşanırken; Tokat, Sivas ve genel olarak İç Anadolu'da ise savaşlar, isyanlar, idarî yapı ve iktisadî yapı gibi bölgenin kendi iç dinamikleri nedeniyle nüfus hareketlerinin gerçekleştiği, devletin yönetim ihtiyaçlarının artarak devam ettiği, Gayrimüslim ve Müslüman nüfusun bu değişim esnasında birlikte yaşadığı ifade edilebilir.

Bölgede tarıma dayalı bir üretim biçimi ve diğer yandan el zanaatları üzerinden bir sosyo-ekonomik üretim biçimi mevcuttur. Bu durum bölgenin cazip bir alan olmasına imkân tanımakla birlikte meslek kolları bakımından bölgenin hem göç çekmesine hem de göç vermesine yol açmaktadır. Bununla birlikte yerel dinamikler çerçevesinde modernleşmenin unsurlarının taşrada da görülmeye başlandığına dikkat çekilmektedir. Merkezde görülen yerleşme ile askerî ve bürokratik alandaki değişen merkezî yönetim ihtiyaçları taşrada da değişimi zorunlu kılmaktadır. Buna bağlı olarak mutasarrıflık, valilik gibi meslek kollarının daha görünür hâle geldiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Tokat, Ordu, Yozgat ve Ankara'da âyân mücadeleleri görülürken Sivas'ın bu mücadelelere fazla sahne olmadığı, burada yetişmiş yerel esnaf ile bunların üzerinde de idareciler ve merkezden atanan görevlilerin var olduğu belirtilmiştir.

Bu çalışma kapsamında nüfusa ilişkin ortaya konulan sonuçlar, değerlendirmede kullanılan nüfus sayımında kadınların ve kız çocuklarının kaydedilmemiş olması nedeniyle mutlak sonuçlar değildir. Ayrıca nüfus defterlerinin nüfus hareketleri konusundaki eksiklikleri, göçmenlerin tespitini problemlili bir hâle getirmektedir. Sivas'a gelen göçmenlerin geliş tarihlerinin net olarak bilinmemesi nedeniyle şehre geliş tarihlerinin kaydedilmemesi, diğer yandan Sivas'tan gidenlerin büyük bir kısmının ne kadar zamandır şehir dışında olduğunun kaydedilmemiş olması, şehrin hem aldığı göçün hem de verdiği göçün ne kadarlık bir zaman diliminde (uzun, orta veya kısa dönem) gerçekleşmiş olduğunu tespit etmeye olanak sağlamamaktadır. Bununla birlikte yer değiştirme hareketlerinin büyük çoğunlukla (%85) Müslümanlar tarafından yapılıyor olmasına karşın bu hususta Müslümanlara ait tutulan kayıtların oranının (%8,2) Gayrimüslimlere ait tutulan kayıtların oranına (%81) göre çok düşük olması, nüfus hareketlerinin dinî kökene göre detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılmamaktadır.

Bunlarla birlikte çalışma, mevcut veriler ışığında şehrin tarihî, demografik, toplumsal ve iktisadî yapısı hakkında alana ve konuya ilişkin derinlemesine fikir sağlaması, tarihsel ve sosyo-demografik bir çerçeve sunması açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca Tanzimat'a giden dönemin ele alındığı bu eser; bir yandan savaşlar ve isyanlar dönemi olması nedeniyle büyük toprak kayıplarının yaşandığı, diğer yandan ise değişime yönelik önemli adımların atılmaya çalışıldığı bir geçiş dönemini yansıtmaması nedeniyle de okuyucusuna önemli bir dönemsellik sunmaktadır.

Kaynakça

- Simmel, G. (2003). *Modern Kültürde Çatışma* (A. Artun, Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sönmez, S. (2015). *Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839)* (Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Sönmez, S. (2017). *Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Şehri Sivas (1777-1839)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.